

בדין הדלקה על שולחנו אם מעיקר הדין יוצא בזה בדיעבד

שבת (כא, ב) מצוה להניחו בטפח הסמוכה לביתו מבחוץ וכו', ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו. ויש לדון האם הדלקה בזמן הגמ' בפתח הבית הוי לעיכובא, או דילמא אפילו בזמן הגמ' אינו אלא דין לכתחילה, אבל בדיעבד יוצא אם הדליק בפנים.

הנה בס' קונטרס חנוכה ומגילה (מהר" טורצין תלמידו של מרן הגרי"ז) מביא בשם הגרי"ז, שמעיקר הדין אינו יוצא אם מדליק בפנים. והא דאמרינן דבשעת הסכנה "מניחו על שולחנו ודיו", דמשמע שבדיעבד יוצא בפנים ולכן בשעת הסכנה מותר גם לכתחילה, יש לומר דהוי תקנה חדשה שאז מקום ההדלקה הוא בפנים. ועי"ש שמביא שפעם אחת כשהגרי"ז לא היה יכול להדליק בחוץ מחמת רוחות חזקות שנשבו, והדליק בפנים, משום שסבר שהתקנה של "בשעת הסכנה" כולל גם שאר מצבים שא"א לו להדליק בחוץ, ולכן כשהפסקו הרוחות חזר והדליק בחוץ, וקצ"ע שאפילו אם זה תקנה חדשה, אבל התקנה היתה שע"י הדלקה זו יצא ידי חובת מצות הדלקת נ"ח. (ועי' לקמן מה שהבאנו בשם הריטב"א).

ויש לדון בזה, מתוך עיון בסוגיות הש"ס ובראשונים (עיי"ש בקונטרס הנ"ל שדן בחלק מן הדברים דלהלן).

איסור להשתמש לאור נרות חנוכה

א' הגמ' בתחילת הפרק דנה האם מותר להשתמש לאור נר חנוכה, ועי' בחידושי הרשב"א (שבת כא, ב) שרצה להוכיח ששיטת רבא הוא שאסור להשתמש לאורה, מהא דאמר רבא לקמן (כג, ב) פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. ואם איתא דמותר להשתמש לאורה, יעשה נר אחד ויעלה לו לכאן ולכאן, ויניחה על שולחנו ודיו, כדרך שאמרו בשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו. עוד הוכיח משם הרשב"א דאסור להשתמש לאורה כל תשמיש, ואפילו תשמיש דמצוה כגון סעודת שבת וקריאת התורה.

והנה אם נאמר שהדלקה בחוץ מעכבא, אז ע"כ צריך לומר שזה שבשעת הסכנה "מניחו על שולחנו ודיו", הוי תקנה חדשה, כמו שהסביר הגרי"ז, א"כ איך אפשר לדמות מי שאין לו אלא נר אחד, למי שבשעת הסכנה מדליק בפנים, שאף אם היה תקנה להדליק בפנים בשעת הסכנה, מאן יימר שכולל כל שאר עיכובים. אלא ע"כ הטעם שבשעת הסכנה יכול להדליק בפנים, אינו אלא משום שבדיעבד אפילו בזמן הגמ' יוצא בדיעבד בפנים, ולכן שפיר מוכיח הרשב"א שאם היה מותר להשתמש לאורו, היה הדין שידליק על שולחנו כדי שיקיים שניהם.

אבל אין זה קושיא על הגרי"ז, שהוא הרי נקט ששעת הסכנה באמת כולל שאר מצבים שאינו יכול להדליק, כמו שהבאנו לעיל, שהיכא שנשבה רוח הדליק בפנים. אבל לכאורה יותר מסתבר לומר שאם היה תקנה חדשה בשעת הסכנה, אין התקנה אלא בשביל שעת הסכנה.

הדלקה אחרי שעבר זמן של תכלה רגל

ב' עוד יש להוכיח ששפיר יוצא בדיעבד בפנים, מדברי הריטב"א, דהנה פריך בגמ' (שבת כא, ב) על מאן דאמר כבתה אין זקוק לה, מהא דאיתא מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה, ומתריך, לא דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורה, שצריך לשים בה שמן כשיעור הזה שעד שתכלה הרגל מן השוק. ועי' בחי' הריטב"א (כא, ב ד"ה דאי לא אדליק), שמביא בשם הרב בעל התרומה ז"ל, דהני מילי לדידהו שהיו מדליקין חוץ לפתח ואין היכר לבני רשות הרבים יותר, אבל אנן דמדליקין בפנים ואין היכר אלא לבני הבית, יכול להדליק כל הלילה ועד עמוד השחר, ולא רק עד שתכלה רגל מן השוק. ולפי"ז כתב הריטב"א דיש לפרש דמאי דקאמר "**דאי לא אדליק מדליק**" עד שתכלה רגל מן השוק, **היינו בחוץ** עד ההיא שעתא, **אבל בתר הכין אינו מדליק אלא בפנים**, דלדידהו נמי ודאי משום דלא מצי למעבד היכרא לרשות הרבים לא נפטר מלעשות היכרא לו ולבני ביתו. ועי"ש שמוכיח מהא דאמרינן לקמן דבשעת הסכנה מדליקה על שולחנו ודיו. הרי לן להדיא שאפילו בזמן הגמ', בדיעבד יוצא כשמדליק בפנים.

אבל עי' בתוס' שכתבו בשם הר"י, **שבזמן הזה** שמדליקין בפנים בשביל בני הבית, יכול להדליק גם אח"כ. ומשמע מדבריהם שבזמן הגמ' שמדליקין בחוץ, אין היתר להדליק בפנים. ולכאורה בספר התרומות ג"כ כתב כתוס', אלא שהריטב"א פ' לדבריו שאפילו בזמן הגמ' יכול להדליק בפנים אחרי הזמן של תכלה רגל מן השוק.

ביטול מצוה בשעת השמד

ג' עיין עוד בחי' הריטב"א על הגמ' דבשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו, דפירש דלא איירי בסכנת נפשות ממש, דא"כ פשיטא שאינו חייב להדליק בחוץ, שהרי אפילו בשעת השמד אינו צריך למסור נפשו בשביל קיום עשה, כמבואר בסוגיא דאלישע בעל כנפיים (שבת מט,א). [והיינו מהמעשה שמבואר שם שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו, והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק, ראהו קסדור אחד, רץ מפניו ורץ אחריו, וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו. אמר לו מה זה בידך אמר לו כנפי יונה, פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפים. וכבר הקשו הראשונים למה הוריד התפילין, הרי בשעת השמד חייב למסור נפשו כדי שלא יעבור אפילו על עבירה קלה, כמו לשנויי ערקתא דמסאנא (כמבואר בסנהדרין עד, ב), ותירצו הראשונים שאינו חייב למסור נפשו על ביטול עשה, משום שהגוי היה יכול לכופו שלא יקיים המצוה.]

וקשה דמה הוכחת הריטב"א שלא מיירי בסכנת נפשות, אולי באמת מיירי בסכנת נפשות, ומה שהגמ' רצה לחדש בשעת הסכנה, הוא שיכול להדליק בפנים, דהרי אף שפשוט שאינו חייב למסור נפשו להדליק בחוץ משום דא"צ למסור נפשו לקיום מצות עשה, אבל אכתי מנין שיכול להדליק בפנים. אלא ע"כ שזה היה פשוט, שאם א"א לו להדליק בחוץ שמדליק בפנים, שהרי תמיד בדיעבד יוצא בהדלקה בפנים.

הריטב"א מסיים שם, שמאחר שהדין הוא שאפילו אם אין בזה משום סכנת נפשות ורק משום חשש צער ואיבה יכול להדליק בפנים, "לפיכך היה אומר מורי הרב ז"ל שכשנושב רוח שאי אפשר להדליקה בחוץ מדליקה בפנים בביתו". ולדברינו קשה דמה החידוש בזה, והלא אם א"א להדליק בחוץ פשיטא שיוצא בהדלקה בפנים, שהרי אינו יכול להדליק בחוץ. ומשמע א"כ דגם עצם דבר זה שיכול להדליק בפנים אפילו במקום שא"א בענין אחר, הוא תקנה מחודשת.

הדלקה עושה מצוה

ד' בגמ' (כב, ב) איבעיא להו הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה. תא שמע, דאמר רבא הדליקה בפנים והוציאה לא עשה כלום, אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומו בעינן, משום הכי לא עשה כלום, אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה אמאי לא עשה ולא כלום. ופרש"י (ד"ה אי אמרת) דאי אמרת הדלקה במקום מצוה, לכך לא מהני הדלקה בפנים, "דכיון דזו היא מצותה, צריך שתיעשה במקום חיובא".

ולכאורה מבואר כדברי הגרי"ז, דאם נאמר שמעיקר הדין יוצא בדיעבד אפילו אם מדליק בפנים, א"כ מ"ט הדלקה בפנים לא חשיב הדלקה במקום חיוב.

ובאמת בשפת אמת שם כבר עמד בזה לסברת המקשה, מנ"ל להש"ס דמשום האי סברא דהדלקה במקומו בעינן שיהיה פסול אפילו בדיעבד בהדליק בפנים, הרי חזינו שבשעת סכנה מניחה מבפנים, ולכן כתב דבאמת למסקנא דוקא לכתחילה מצותו מבחוץ אבל לא לעיכובא, וכל טעם הפסול אינו משום שלא היה הדלקה במקומו, אלא משום טעמא דהרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה.

והנה בטור ובשו"ע (סימן תרעה) הביאו דין זה שאם הדליק בפנים והוציא לחוץ שלא יצא, והעתיקו הטעם משום דהרואה אומר לצורכו הוא דאדליק. וכבר הקשו הפוסקים שהרי הגמ' אומרת סברא זו לדיחוי שא"א להוכיח שהדלקה עושה מצוה, אבל אנן דקי"ל הדלקה עושה מצוה א"כ לא צריך להגיע להטעם של הרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה, ופסול משום האי טעמא גופא דהדלקה עושה מצוה ובעינן שידליק במקום חיובא. וכתב השפת אמת דלדבריו דלמסקנא אין לומר דפסול משום הדלקה במקום חיובא א"ש דלא הביאו הפוסקים טעם זה.

בעיקר הערת השפת אמת כבר עמדו בזה הב"ח המג"א (שם, ג) והט"ז (שם, ב) על השו"ע שם, והב"ח והט"ז תירצו דכיון דאמרינן טעם זה דהרואה אומר לגבי היה תפוס נר חנוכה בידו, לכן אמרינן טעם זה דשייך בשניהם, וטעם זה שייך גם לקושטא דמילתא, וכן כתב בשו"ת רע"א (תניינא סי' קכ"ה).

ובסיום דבריו כתב הב"ח עוד תירוץ, שהיה אפשר לומר שנקטו טעם זה לדידן דהדלקה בפנים, ודחה שהיה להם להביא את שני הטעמים כיון דשניהם הלכה.

עכ"פ, הפוסקים לא תירצו כהשפת אמת דלמסקנא לא אמרינן טעם הראשון, אלא שאיתא לשני הטעמים, וחידוש גדול הוא בשפת אמת לומר דהגמ' חזרה בה מסברא הראשונה. והשפת אמת מייסד זאת

שם על דקדוק שיש לו בלשון הברייתא "מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ", דמשמע דגם אם הדליקה קודם שהניחה בפתח יצא, ויש לדחות.

וגם ברמב"ם לא משמע כהשפת אמת, דהרמב"ם (חנוכה ד, ט) כתב הדליקו מבפנים והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו לא עשה כלום עד שידליקנו במקומו, משמע דמבאר בטעמא דהאי דינא משום דהדלקה במקומו בעינן וכמבואר בהוכחת הגמ', וא"כ עכ"פ מוכח מהגמ' לפי דעת הרמב"ם כדברי הגרי"ז דהדלקה בפנים אינה הדלקה כלל דלא הוי מקום חיובא.

אבל שוב התבוננתי בלשון הר"מ וז"ל הדליקו מבפנים והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו לא עשה כלום עד שידליקנו במקומו, ומקור הר"מ הוא לשון הגמ'. א"כ יש לומר שאין הפשט שצריך להדליק במקום חיוב, אלא שחייב להדליק במקום שיניחנו דלוק. ולפי"ז אפילו אם מדליק בחוץ, אסור לו להזיזו למקום אחר. א"כ אין כאן ראייה כלל, שהדלקה בפנים אינו מקום חיוב, שלעולם נאמר שבדיעבד אם הדליק בפנים שיצא, אבל אם מוציאו לחוץ אינו יצא שהדלקה במקומו בעינן.

ועיין בספר שבות יצחק שמביא שהגרי"ש אלישיב זצ"ל החשיב מאוד ההדלקה בחוץ, וחושש לברכה לבטלה למי שמדליק בפנים. ופסק דכדי להדליק בחוץ כדאי לוותר על כל שאר ההידורים, כגון מצוה בו יותר משלוcho, וגם עדיף לקיים המצוה כעיקר הדין, דהיינו נר איש וביתו, ובלבד שידליק בחוץ.